

ЧАСОПИС
ЗА КЊИЖЕВНОСТ И
КУЛТУРУ

НОВА
Зора

Број 81-82 (прољеће-љето, 2024)

ИЗДАВАЧКИ САВЈЕТ

Проф. др Јован Делић, дописни члан САНУ (предсједник Савјета)

епископ господин Димитрије

епископ Атанасије (Јевтић)

академик Војислав Максимовић

академик Гојко Ђого

академик Рајко Петров Ного

академик Алекса Буха

Драгутин Паповић, предсједник „Просвјете“ Гацко

Огњен Милинковић, начелник општине Гацко

Гајо Парезанин, предсједник „Просвјете“ Билећа

Веселин Вујовић, начелник општине Билећа

Владимир Милошевић

Видак Ковачевић

хаци Велимир Авдаловић

Радомир Бегенишић

Бранко Тупањац

Славољуб Авдаловић Белко

Драган Кешел

Зоран Бутулија

Светозар Црногорац

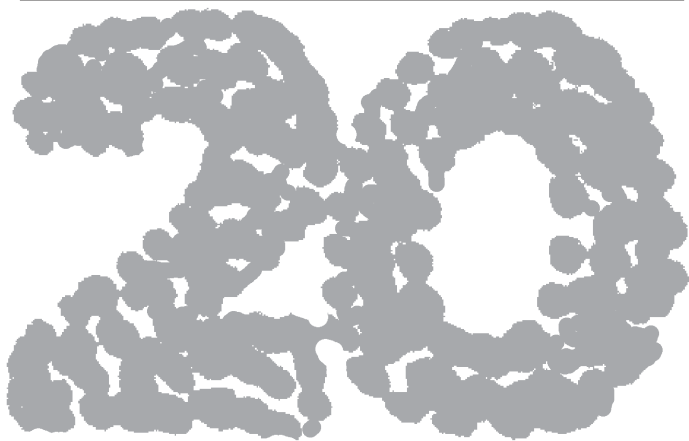
Дејан Мاستиловић

Проф. др Милош Ковачевић

Милош Марковић

НОВА ЗОРА

2004–2024

Издаје:
СРПСКО ПРОСВЈЕТНО И КУЛТУРНО
ДРУШТВО „ПРОСВЈЕТА“,
ОДБОРИ У БИЛЕЋИ И ГАЦКУ
www.novazora.org.rs

Марија Јефџимијевић Михајловић

КОДОВИ СРПСКЕ КУЛТУРЕ
(Бојан Јовановић: *Српско културно благо*,
„Православна реч“, Нови Сад, 2023)

У бројним интервјуима које је различитим поводима давао, где је о актуелним проблемима друштва, света и човека говорио,¹ као и својим вишедеценијским интелектуалним напорима и резултатима у различитим научним и духовним областима (етнологији, етнопсихологији, антропологији, историји културе, есејистици, филму и поезији), Бојан Јовановић указује да се у нашем добу *продужене транзиције* и *надлазеће* (постмодернистичке) цивилизације, која „техничким умом“ показује своју супремацију, не одвија (само) драма културног, већ и цивилизацијског прелаза. У том прелазу сведочимо радикално поништавање прошлости и свих њених вредности, на којима је утемељен духовни, национални и културни идентитет једног народа. Све снажнијом дехуманизацијом и десакрализацијом света губи се истовремено и верски, духовни и културни идентитет човека, као и идентитет народа којем он припада. Ако је култура оно поље у којем човек обитава кроз време и простор – јер је везана за оно најбоље и најтрајније у човеку, за дух – она је истовремено његова права, духовна стварност. Човек културу прима наслеђем, затеченим вредностима људског духа и системом усвојених норми, али и активно учествује у њеном грађењу.² Култура тако постаје битан чинилац, па и смисао људске историје, јер осмишљава човеково бивствовање и обезбеђује његово историјско трајање, јер укључује све гране духовног живота и све делатне и творачке снаге у његовом народу.

Имајући у виду дисконтинуитет у културној историји Срба, проузрокован историјским искуствима страдања и геноцида, одрицањем вредности свог националног идентитета током различитих историјских епоха (од османске владавине, па до доба југословенства и комунизма), односно искушења националног самоприцања, аутор књиге *Српско културно благо*, Бојан Јовановић, пре свега афирмише свест о очувању културних вредности које јесу битан чинилац националног идентитета. Благо наслеђено од предака које – као културну вредност – треба предати потомцима у наслеђе, јесте она *вечно жива вајра* чија светлост треба да буде оријентир у мраку неизвесне будућности, када је оно изложено ризику од оспоравања и туђег присвајања. Или баш сада, када је та опасност већа и непосреднија.

Указивање Бојана Јовановића на битност формирања трајнијег културног обрасца у околностима и времену када је српско национално биће угрожено, показује

---

¹ Објављене су две књиге изабраних интервјуа Бојана Јовановића: *Мехури зајенушаниг година: изабрани интервјуи* (приредила Анђелка Цвијић, Партенон, Београд, 2013) и *Трајносћ пролозног* (приредила Душица Милановић, HERAedu, Београд, 2023).

² Петар Пијановић, *Српска култура 1900–1950*, Службени гласник, Београд, 2014, 8.

се као задатак и циљ (методолошки, националан и друштвеноисторијски) који треба поставити пред савременог српског интелектуалца и сваког посленика у науци и култури. Без јасне формулације тог циља дошло би до потпуног духовног и моралног пропадања које већ деценијама – а данас све извесније – прети српском народу.

Међутим, имајући превасходно на уму поменути дисконтинуитет у српској културној историји, а то значи и опасност од духовне и националне дезинтеграције српског народа, а следећи идеју Исидоре Секулић „да смо сви ми дужни да своје дарове умножене у извор вратимо“, Јовановић је књигом *Српско културно благо* свесно пришао том циљу и дао значајан допринос његовој реализацији, сачинивши избор или антологију највећих културних вредности, како материјалног, тако и нематеријалног наслеђа. Богата и богато илустрована ризница *Српско културно благо* и садржајно (идејно) и сликовито (визуелно) подстиче на буђење свести о многим вредностима наше културе, али указује на важност њиховог очувања, без којих бисмо изгубили чврсто идентитетско тло у „искушењима постцивилизацијског варварства“³.

Аутор апострофира све најважније културне садржаје из прошлости, који нису само значајни у оквиру националне традиције, већ је њихова валоризација извршена и у ширем светском контексту, између осталог и стављањем на Унескову листу материјалног и нематеријалног наслеђа. Подсећајући још у уводу да су се на репрезентативним листама Организације уједињених нација нашле наше нематеријалне културне вредности (певање уз гусле, традиционална народна игра коло, породична слава, злакуско лончарство и ракија шљивовица), као и материјалне, у првом реду српски средњовековни манастири пре свега на Косову и Метохији (Високи Дечани, Пећка Патријаршија, Грачаница и Црква Богородица Љевишка), Стари Рас, Сопоћани, Студеница, али и средњовековни надгробни споменици – стећци и Гамзиград – Ромулијана, археолошко налазиште античке римске царске палате Феликс Ромулијане, аутор указује на њихову категоријалну разноврсност и вишеструку вредност коју имају и у домаћој и у светској културној баштини. Осим тога, српском културном наслеђу припадају и здања које су током векова окупатори градили на територији Србије (Калемегданска, Петроварадинска и Нишка тврђава). Затим, Архив Николе Тесле, Мирослављево јеванђеље, телеграм којим је Аустроугарска 1914. године објавила рат Србији (чиме је започео и Први светски рат), уписани су у листу „Памћење света“, такође као део српске историје. При томе се под српским културним благом подразумевају и вредности које су остваривали Срби и изван подручја Балканског полуострва, што значи да је „српски културни простор шири од државних граница Србије“⁴. Он надилази поменуте границе, јер је на његовом простору у дугом историјском трајању живео (или још увек живи) српски народ, остављајући трагове материјалног и нематеријалног културног наслеђа. На заштиту тог наслеђа указује, посредно и непосредно, и књига *Српско културно благо* Бојана Јовановића. То је само један од аргумената због којих је ова драгоцену књига у научној рецепцији и стручној валоризацији кандидована за издавачки подухват године (на Међународном београдском сајму књига 2023), и награђена престижном наградом која носи име академика Дејана Медаковића (Нови Сад, 10. јануар 2024).

³ Бојан Јовановић, *Политика*, културни додатак, 2. децембар 2023.

⁴ Б. Јовановић, *Српско културно благо*, Православна реч, Нови Сад, 2023, 12.

Наслеђене културне вредности, међутим, нису само „чиниолац идентитета“, већ нас потврђују и у трансцендентној сфери, изван граница видљивог и прагматичног света, те су уједно и скривени и непресушни потенцијал померања наших (духовних) граница. Остварења изузетних личности наше науке и уметности (од Николе Тесле, Милутина Миланковића, Јована Цвијића, Стевана Мокрањца, Петра Лубарде, Петра Петровића Његоша, Ива Андрића, Јована Дучића, Миодрога Павловића, Васка Попе и др.) то најверодостојније сведоче. На њихове уметничке домете Јовановић указује не само као на нешто већ заокружено, затворено и коначно, већ као неограничен духовни и културни потенцијал на којем се могу даље дисперзивно гранати вредности наше културе.

Међутим, аутор књиге *Српско културно благо* посебно наглашава чињеницу да су наши највећи споменици културе (попут средњовековних српских манастира на Косову и Метохији – Високих Дечана, Пећке Патријаршије, Богородице Љевишке и Грачанице) унети на Унескову листу „без адекватног одређења припадности националној култури“, као што указује на све већу опасност од туђег присвајања нашег националног – материјалног и нематеријалног – блага. Подсећајући да је ојкачу, јединствену двостиховну десетерачку песму крајишких Срба, након погрома и етничког чишћења деведесетих година прошлог века, Хрватска уврстила у Унескову листу као део своје баштине, он имплицитно указује и на скривену могућност таквих злоупотреба са другим културним вредностима. Још већа и непосреднија опасност крије се у злоупотреби језика у политичке и државотворне сврхе, односно у преименовању српског језика у посебне језике у Хрватској, Босни и Херцеговини и Црној Гори, чиме се знатно допринело кривотворењу и дезинтеграцији свеукупног српског културног идентитета.

Стрепећи од последица такве стихије, а имајући у виду цивилизацијски пресек који сведочимо, на којем су се Србија и Срби – не први пут у историји – нашли „на размеђи два света“, Бојан Јовановић, према сопственом признању, књигом *Српско културно благо*, жели да да допринос ефикасној одбрани српског културног наслеђа, које је изложено немилосрдном и агресивном отимању и уништавању, нарочито на просторима с којих су Срби прогнани (Хрватска, Босна и Херцеговина, Македонија, Косово и Метохија). Његова интелектуална и духовна *будност* је подстицајна, колико и опомињућа да у одсудним временима човекова одговорност (морална, интелектуална, па и национална) мора да буде последњи бедем одбране слободе и идентитета.

Историјска дезинтеграција и духовна дезоријентација, међутим, могле би бити савладане само адекватно изграђеним српским културним обрасцем, који би асимилацијом свих вредности прошлости, поставио темеље одбране српске културе и идентитета у неизвесној будућности. У том контексту, важно је разумети ову књигуризницу и као резултат Јовановићевих духовних и интелектуалних стремљења ка неопходности формирања таквог „дуготрајућег културног обрасца“ који би био основ институционалних претпоставки за очување и потврђивање идентитета. Подсетимо, на формирање културног обрасца указивали су и великани антрополошке и етнолошке науке, од Слободана Јовановића до данас. За Бојана Јовановића, културни образац чине „одговарајуће институције које системом васпитања и образовања и продукцијом културних садржаја формирају и одређени тип личности“, чија је улога „да утемељује

и ствара вредности, спречава испољавање негативног и омогућава његов преображај“.⁵ *Српско културно благо*, као својеврсна оиворена национална чиница, намењена је управо институцијама и појединцима који су део тог система, који данас, у доба неокOLONIZације, јесте некохерентан, разглобљен и ослабљен, између осталог и рапидним усвајањем туђих културних модела (углавном западних), али је важан и неопходан чинилац очувања и јачања духовног јединства српског народа.

Дефинишући „културне кодове“ кроз наслове поглавља, као својеврсне атрибуте српског националног, културног и духовног бића („Српска кућа бивствовања“, „Преузимање крста“, „Храмовно искуство“, „Светосавски код“, „Крсна слава“, „Косовски завет“, „Светови народног стваралаштва“, „Свадебни обред“, „Лепота пркоса“, „Жртвовање и саможртвовање“, „Етика опраштања“, „Српска прича у психотерапији“, „Народне бајке у огледалу смрти“ и „Стећци и крајпуташа“), аутор књиге даје интегралну верзију најважнијих историјских, лингвистичких, етнолошких, етнопсихолошких, уметничких представа и појава у српском националном идентитету, уметности и култури, као знамења која пркосе историји и страдању, односно која су сведочанство трајања и победе вечног у пролазном. Свакако да су вишедеценијска проучавања и сазнања до којих је Јовановић дошао на пољу традиције, антропологије и етнопсихологије, луцидност да се у минуциозном сагледа суштинско, али и способност синтетичког уопштавања и указивања на феномене и проблеме у историји културе генерално, у великој мери допринела да се овако успостављена културолошка парадигма чита (и) као образац деловања на пољу националне ренесансе, којој би требало приступити у ери великих искушења који стоје пред српским националом. На значај такве ренесансе аутор не упућује експлицитно, већ позивањем на најрелевантније „чиниоце“ нашег идентитета, од језика, писма, уметничких дела (архитектонских, ликовних, књижевних), етичких и естетских „кључева“ народне душе.

Полазећи од Хумболтовог становишта да се у језику налази душа народа, односно од Хајдегера и његове идеје да је „језик кућа бивствовања“, Бојан Јовановић српском језику посвећује посебну пажњу, као једном од најбитнијих чинилаца идентитета српског народа. Ако се при томе има на уму да језик као „примарни систем даје своје културно обележје и другим, секундарним моделативним системима“,⁶ попут обичајне праксе, религијских схватања, књижевног и уметничког стваралаштва, јасно је колико је језик чврсто повезан са културним садржајима који су чиниоци тог идентитета. Осим што даје историјски преглед развоја српског језика и указује на политичку злоупотребу – присвајање од стране оних народа који су испојили сепаратистичке тежње у последњој деценији двадесетог и првој деценији двадесет првог века, те и научно застрањивање од стране „зналаца“ језика, лингвиста – у *Српском културном благу* језик је представљен и као систем симбола естетских вредности које се испољавају у народној песми и причи. У њима се, као и у музици и игри, народном стваралаштву, али и финесама украшавања садржаја материјалне

⁵ Б. Јовановић, *Мехури зајенушаниг година: изабрани инјерејуи*, приредила Анђелка Цвијић, Партенон, Београд, 2013, 11.

⁶ Б. Јовановић, *Српско културно благо*, 17.

културе (споменицима архитектуре), испољава оно *есџејско* у народном стваралаштву, то јест *душа народа*. При томе, душу народа Јовановић не схвата као неки посебан духовни ентитет, већ сматра да је она одређена *човековим односом према свету*. Народно уметничко стваралаштво јесте израз тог односа и једна је од суштинских снага и најважнијих чинилаца формирања колектива, односно народа, не само у егзистенцијалној (видљивој), већ и у есенцијалној (духовној) сфери. Њено присуство аутор открива и тумачи у различитим видовима уметничког изражавања: обичајима и веровањима, фолклорном стваралаштву, српским народним бајкама, песмама и легендама, обичају прослављања крсне славе, свадбеним обичајима и обредима итд. Отуда се повратак традицији и њено чување претпоставља као најважнији задатак у тежњи за свеукупном духовном обновом народа:

„Душа као битна психолошка категорија људског постојања није, како би се могло претпоставити, у народу, већ је народ, према сазнањима архетипске психологије, у својој души. Изгуби ли ту своју душу, он остаје без основе, без кућишта и битка свог постојања, па се зато брзо растаче и губи. Сачувати своју душу значи неговати своју традицију, памћење о себи и својим коренима повезаним с народним стваралаштвом.“⁷

Јовановићево вишедеценијско изучавање српске традиције и културе резултирало је овом „одом српској култури“, али су њени садржаји *ошвореног концепција*, што значи да су представљени на ауторски начин, али су многи од њих тек наслућене и отворене за допуне читаоца. Читалац је у прилици да у богатству ове књиге-ризнице ужива естетски (визуелно)⁸ и интелектуално, путем садржаја о категоријама културе која има национални предзнак. Реч је о огромном потенцијалу националног културног блага које тражи адекватну рецепцију – препознавање и на нивоу колективног и на нивоу индивидуалног идентитета. Назначавајући симболичким категоријама кључне елементе који граде *духовни лик* српског народа: *храмовно искуство*, *преузимање крстиа*, *светосавски код*, *видовданска еџика*, *еџика ошрашћања* и *лејоџа џркоса*, аутор књиге *Српско културно благо* на аутентичан начин дефинише културни образац (који је по својој природи етички, хришћански, светосавски) као образац неопходне духовне обнове српског народа. У примењеној равни, достојан еквивалент или истинити знак таквог обрасца јесте фреска Белог Анђела из цркве Вазнесења Христовог, манастира Милешево, која по својој естетској и етичкој (симболичкој вредности и поруци о васкрсењу) врхуни међу другим културним вредностима. Она није само вредносни врхунац српског средњовековног сликарства, већ се његове вредности откривају у тренуцима најдубље кризе као упориште успостављања и стварања новог животног смисла.⁹ Обједињавањем ликовног/уметничког израза и трансцендентног/мистичког искуства поимања фреске (на које упућују две перспективе које је непознати уметник употребио, конституисање неколико невидљивих крстова, као и „свидеће око“ Белог Анђела које је докучило

---

⁷ Исто, 278.

⁸ Аутори фотографија у књизи су Драган Боснић и Рајко Каришић

⁹ Б. Јовановић, *Српско културно благо*, 69.

недокучиву тајну васкрсења), ова јединствена фреска у српској културној баштини постаје парадигма свих вредности наше историјске прошлости, али пре свега симбол вере и наде у будућност – духовни оријентир пољуљаном индивидуалном и националном српском бићу:

„Покрет анђеове руке колорно повезује његов хитон с погребним платном у јединствену енергију белине као симболом светла које у свом видљивом спектру садржи све боје и, обзнањујући васкрсење, показује почетак новог живота. У том праску белине рука анђела води око посматрача ка средишту слике и омогућује му да с датом енергијом сам настави даље до сопственог открића најдубље тајне. Доживљај велике светлости омогућује му да осети да је део нечег већег од себе и да се учествовањем у том збивању и сам преображава и припрема за суштинско поимање тајне васкрсења. У том мистичком аспекту, урањањем у дубину њиховог светла, он открива бескрајан божански простор у себи. И управо тај обредни аспект рецепције ове слике показује да разлика између њене мистичке суштине и профане ритуализације разјапљује бездани амбис који прети данашњем човеку, неспремном да сагледа духовне вредности сопствене традиције као своје егзистенцијално и животно упориште.“¹⁰

Узимајући синтезу свих уметничких и симболичких вредности и значења фреске Белог Анђела као парадигму и образац неопходне духовне обнове српског народа, Бојан Јовановић истовремено разобличава и превазилази сва ограничења уског и профаног тумачења њених вредности, али нас истовремено позива на „унутрашњу перспективу“, на посматрање *себе самих*, на подсећање ко смо, каква је наша прошлост и каква може бити наша будућност. Чак и у данашњем времену транзиције, бременитим најразноврснијим искушењима, у којем се одрицање од себе поставља као услов свих „путева“, наша духовна традиција представља најпоузданији путоказ пред тим искушењима.

---

¹⁰ Исто, 75.

„НОВА ЗОРА“
Часопис за књижевност и културу

Главни и одговорни уредник
Милош Ковачевић

Техничка припрема
Ратомир Димитријевић

Лектор и коректор
Михаило Шћепановић

Адреса Редакције
89230 БИЛЕЋА
Краља Александра 25, тел/факс 00 387 59 371 988
e-mail: prosvj@teol.net
И у Београду: Француска 7
e-mail: novazora1@gmail.com

Редакција прима у Београду сриједом од 12 до 14 часова
у Клубу Билећана, Булевар Деспота Стефана 15

Прејилаћа и прилози на рачун:
У БиХ: СПКД Просвјета, Билећа, рачун број 5620088136534606
У Србији: Фонд Владимир и Светозар Ђоровић, Београд, рачун број
200-2722090101033-03, сврха уплате: за Нову Зору, позив на број: 2024

Цијена за један примјерак 10 КМ или 5 евра
У иностранству један примјерак 10 евра
Претплата за Србију 2.000 динара (за 2024)

Часопис *Нова Зора* може се купити у књижари Српске књижевне задруге,
Краља Милана 19, Београд

Штампа
„Филип Вишњић“, Београд

Тираж: 500
